

DE L'OFICI I EL BENEFICI DEL POETA

DR. FRANCESC CODINA I VALLS

L'ofici

Paul Valéry va escriure que un poema és una obra d'art que no es fa pas amb idees, sinó amb mots. És a dir, amb signes lingüístics, si es vol emprar la terminologia de Saussure. Per a entendre la poesia cal, doncs, entendre el mot, el qual és l'estructura bàsica més intuïtivament recognoscible en què s'articula el llenguatge verbal dels humans. Aquesta estructura té una doble dimensió constitutiva: el significat material, acústic o gràfic, i el significat conceptual. El so (o la grafia) i el sentit. Els mots, per tant, tenen una dimensió material, primàriament fònica i secundàriament gràfica. Vet aquí una evidència que sovint s'oblida. D'entrada, els percebem físicament, i abans que un impacte intel·lectual ens produeixen un impacte sensorial, amb ramificacions emotives. Com el mineral o les substàncies colorants, és per la seva condició material que els mots poden ser formalment afaïçonats, ço és, sotmesos a una forma mètrica i rítmica determinada, la qual produeix en el receptor de poesia un efecte estètic més o menys feliç. La poesia sona o no sona. Verdager sona sempre; Joaquim Rubió i Ors, «Lo gaiter del Llobregat», ai las!, no sona gairebé mai.

Escolto la secreta
harmonia de l'aire
i l'ardor que tremola
d'unes grans aigües lliures.

Ales i dansa! Déus
que ara passen i canten
altes músiques! Llum
dels ulls sagrats i verges!

Estic sol en aquestes
ombres i sento caure
ones de sang, enmig
d'una alba trista i aspra.

Barcelona, setembre de 1936
Bartomeu ROSSELLÓ-PÒRCEL

Aquest poema de Rosselló-Pòrcel ens agrada d'entrada perquè sona, sabem que és bo perquè sona. Fins i tot sabem que diu alguna cosa interessant —encara que ens costi de precisar quina— perquè sona, perquè ens commou estèticament amb una felicitat, extremadament felicitat, composició de mots. L'ofici de poeta es basa en gran part en la finor de l'*orella*. El poeta que és bo des del punt de vista tècnic sap fer sonar els versos. Aquest saber fer sonar els versos no és una habilitat que reposi solament en uns coneixements mecànics (que les preceptives de tots els temps i de tots els llocs han codificat i divulgat), sinó en unes aptituds, en unes disposicions personals poc o molt cultivades per la pràctica de la lectura i la composició, i que han esdevingut destreses.

Ara bé, la matèria del poema, la matèria amb què treballa el poeta, els mots, no és pas, com el marbre o el bronze, una matèria semànticament neutra. Es vulgui o no, el poema, fet de mots, és paraula enunciada per algú a algú: en quant paraula és personal, però teixida amb els mots heretats de la col·lectivitat. En conseqüència, el poema, obra artística

verbal, incorpora significat: el que la tradició ha anat acumulant en els mots d'una llengua particular. I actualitza o reconstrueix aquest significat en la mesura en què és l'expressió d'un individu situat en un temps i un lloc determinat. L'activitat creadora del poeta renova, doncs, o restitueix, la potencialitat significativa de la llengua, i eventualment la *comunica* a altres individus. En aquest sentit, es pot dir que cada poema ens refresca la llengua, o ens la reactiva.

El llenguatge verbal, amb tots els buits i paranys que oculta, és el mitjaner decisiu en les relacions dels humans entre ells i amb el món. I és també l'eina imprescindible de tota coneixença. La poesia és higiènica perquè sacseja i depura la nostra entesa amb el llenguatge. Alhora, té un efecte revitalitzador perquè, bo i estrebant els mots i la gramàtica, envigoreix i esmola la paraula. La paraula, és a dir, la problemàtica però meravellosa capacitat humana d'expressar el món i d'expressar-nos a nosaltres mateixos.

Així, doncs, el poema de Rosselló-Pòrcel no solament és una carícia o un cop de puny emocional aconseguit mitjançant una eficaç combinació de significants. És també paraula amb sentit, resultant d'una composició de mots constituïts per significants i significats. El poema és música de so i sentit. Música vocal i música semàntica. O música gràfica i música semàntica, en el cas del poema visual. L'*aplicació* concreta que un lector determinat faci del sentit dels quatre darrers versos del poema de Rosselló-Pòrcel pot ser molt diferent de la d'un altre lector, o de la del mateix autor, el qual va datar significativament el text. Tanmateix, el sentit radical dels versos –la seva potencialitat significativa, que permet aquestes diverses aplicacions– és d'alguna manera invariable. El fet que la llengua comuna hagi passat per l'adreçador, per l'emmotllament artístic, per l'obrador del poeta, no ha pas fet que es desnaturalitzés, ni que perdés capacitat de significació. Al contrari, n'ha guanyat. Aquest és

el benefici

del poeta, del creador de poemes. Perquè cada poema amplia i densifica el sentit, explora o s'enfronta amb el significable i tempta de dotar-lo de significat i de significat mitjançant la paraula. La poesia, ja des de l'inici, no és un procediment mnemotècnic: la versificació sí. Però aquesta és sols un dels recursos de la poesia, com ho pot ser la prosa. La poesia és una activitat artística creativa. Que neix de la necessitat de dir: és art que neix d'aquesta necessitat. Una vegada em va sortir un poema –en prosa– que tractava d'aquesta necessitat. Fa així:

La paraula que té prou potència per a sacsejar-nos és la que sorgeix de l'esforç per dir no pas allò que pot ser simplement descrit, narrat, exposat, argumentat, classificat o analitzat, no pas tampoc allò que convé dir o que cal dir, ni allò que abelleix o que delecta, sinó allò que sabem que no podrà mai ser ben dit, o potser ni tan sols dit, per molt que ens hi fem, però que malgrat tot sabem que necessita ser dit i que nosaltres mateixos necessitem dir.

Perquè hi ha una paraula que no neix de l'art ni per a l'art, sinó que neix, potser a contracor, de la necessitat fonda i intolerable de dir. Una paraula que s'empara dels mots, de l'art, de la gramàtica, i els mestreja. Una paraula que, al capdavant, de tan necessària esdevé voluntariosa, de vegades frondosa i tot. No pas doncs una paraula que representa, sinó que presenta. No pas una paraula que s'imposa al món, sinó que el restitueix. No pas una paraula que s'enlaira sorollosa, ornada i supèrflua, com un castell de focs, sinó que esclata arran de terra, gairebé en silenci, com una flor. Una flor rotunda i elemental.

El benefici de la poesia, més enllà del gaudi purament estètic, concerneix, doncs, la nostra necessitat de *dir*. Lluís Solà té un poema encara inèdit que diu alguna cosa com: quan no tinguis res a dir, quan no tinguis paraules, parla. La poesia és una resposta a la necessitat humana de *creació*

sígnica. A la necessitat de donar veu i forma a l'experiència. *La vaca cega* de Maragall, *La ciutat llunyana* de Màrius Torres, la segona de les *Elegies de Bierville* (Súnió!) de Riba, el poema de Rosselló-Pòrcel... vet aquí alguns grans petits poemes. Grans textos, grans signes de signes creats, des de l'experiència humana, amb una de les llengües de la humanitat. I en els quals trobem formulacions tan potents com ara: «orfe de llum sota del sol que crema», que pot expressar la paradoxa a què ens aboca l'existència del mal; o bé, «ric del que ha donat i en sa ruïna tan pur», que pot expressar la victòria moral del vençut que ha lluitat per la llibertat i la dignitat humanes.

De vegades, la capacitat de creació d'alguns poetes es manifesta fins i tot en la invenció d'unitats sígniques, vull dir de mots o expressions. És el cas dels grans autors fundadors o refundadors d'una tradició literària, com ara Lluïl o Verdaguer. Verdaguer és un gran creador lingüístic, que no s'està pas de formar signes nous complets: noves i potents amalgames de significat-significant. Un exemple:

–Atlants, heu de *desésser*: la terra fins que us servei
se n'ha d'entrar a estelles com a vaixell podrit;
faça's enllà o enfonse's la humanitat superba;
facen-s'hi monts i regnes, que el mar muda de llit.

[*L'Atlàntida*, IV, 81-84 («Gibraltar obert»), parla l'Exterminador]

Parlo a filòsofs i professors de filosofia. El que us diré ara no ho agafeu com una provocació, sinó com una invitació. Com en poesia, les possibilitats de tota nova aportació filosòfica original probablement ja estan inscrites, ja preexisteixen, en bona mesura, en el llenguatge verbal dels humans. El llenguatge, però, no existeix en abstracte, sinó que es manifesta a claps en la potencialitat creativa de cadascuna de les llengües vives del món. D'altra banda, la poesia realment existent, entesa doncs com el producte de l'ofici dels poetes, manobres de les llengües, és, voluntària-

ment o involuntària, una recerca i una cristal·lització artística d'aquestes potencialitats. Ahir em sembla que us vaig entendre discutir que Plató vingué després d'Homer, que sense Homer potser fins i tot no hi hauria hagut un Plató que pogués acabar anant contra Homer. D'altra banda, el Sòcrates de l'apologia de Plató, si bé negava als poetes la condició de savis, els reconeixia clarament el «talent poètic», la capacitat de creació verbal, de dir «moltes i molt belles coses»:

Després dels polítics vaig anar als poetes, autors de tragèdies i de ditirambes i altres, convençut que aquí em saltaria als ulls la meva ignorància al costat d'ells. Emportant-me els poemes llurs que em semblaven més treballats, els demanava què volien dir, per tal d'aprendre ensems alguna cosa d'ells. M'avergonyeixo, atenesos, de dir-vos la veritat, però cal dir-la. Per dir-ho clar, gairebé tots els presents s'haurien d'explicar millor sobre el que ells mateixos havien fet. Així doncs, ben aviat vaig saber que els poetes no deuen el que fan a llur saviesa, sinó a un cert do natural o entusiasme, semblant al dels endevins i dels profetes; car aquests diuen moltes i molt belles coses; però no saben res del que diuen. D'aquesta mena em semblà l'estat d'esperit dels poetes; i alhora m'adoní que ells es pensaven que llur talent poètic els feia superiors als altres homes també en altres coses, i això no és cert. [PLATÓ, *Apologia de Sòcrates*. Traducció de Joan Creixells]

No cometré pas la temeritat de dir, contra el Sòcrates de Plató, que els severos filòsofs puguin *aprendre* res dels fatuos poetes. Tanmateix, potser sí que, dels seus textos, en podrien *prendre* alguna cosa. Si més no, algun mot. «Desésser», per exemple: quin bell signe, quina extraordinària i suggerent conjunció de significant-significat! Hom podria passar una bella estona trencant-s'hi el cap! No és pas el mateix que cessar d'ésser, no és pas el mateix que no ésser; és justament *desésser*: replegar l'ésser?, tornar enrere fins abans de l'ésser? Potser no és gens casual que un mot així sortís dels

llavis juvenils i abrandats d'un dels grans poetes d'un poble que ha estat comminat manta vegada per exterminadors ben reals a dissoldre's i a renegar del seu patrimoni lingüístic i cultural... a «desésser». Un signe forjat en català per a tota la humanitat. Els filòsofs catalans el podrien acabar de construir, o de desconstruir. Tant se val. A diferència de la poesia, el discurs filosòfic certament es fa amb idees, però les idees es formulen amb mots, els quals, com deia Valéry, són la matèria primera de la poesia. Així, doncs, ¿el pensament filosòfic català no podria trobar eines signiques, significants i significats, submergint-se en el nostre ric patrimoni poètic, barallant-s'hi, si cal, com Severino es capbussa amb Leopardi, i hi lluita, com Heidegger va fer amb Hölderlin?

Vista general de la taula rodona amb els poetes.

COL·LOQUI

Pep Paré: Déu n'hi do de tot el que ha sortit. Hi ha punt d'unió entre tot el que s'ha dit. Hem començat d'una forma molt física amb el «sonar», amb en Codina, passant pel quotidià d'en Jou i pel real d'en Solà fins a la dislocació del llenguatge d'en Sunyol. Hi ha, doncs, com a baix continu el problema de la realitat. Parlem de *póiesis*, de producció, però no queda clara la seva relació amb el real. El real no s'ha definit; se suggereix que és inabastable però que comunica, però això no ha sortit gaire. Com us ho plantegeu, això?

Lluís Solà: No sé si haig de respondre jo o el físic. En tot cas: jo no em mesuro amb la literatura, jo em mesuro amb la realitat.

David Jou: La realitat en la física és real, complexa i misteriosa. La matèria és misteriosa. L'àtom és un punt solament quan és observat, abans és sols una nebulosa. En el misteri de la realitat intervé la paraula, la matemàtica. Així, doncs, la ciència té alguna cosa de poètic: el nou llenguatge permet dir el més complex, i la paraula mateixa juga un paper important fins i tot en la percepció mateixa de la realitat...

Lluís Solà: Jo volia dir que, si la poesia té algun valor, el té en funció d'una cosa que està més enllà d'ella mateixa.

Pep Paré: També hi havia consens a veure el poeta com un *mèdiu*. Ho podeu explicar una mica més? Com opera la paraula prèvia com a matèria d'aquests artefactes?

Francesc Codina: He volgut aportar la dimensió material de la paraula (amb el «sonar») en el significant. Però hi ha també una música semàntica. Sobre això del llenguatge, és una discussió difícil. El que diria és que existeix una herència, els mots, creats per la paraula dels altres. Quan algú utilitza aquest instrument social, el que fa és parlar; però l'ús modifica l'instrument, modifica els mots. Doncs bé, la poesia porta això a l'extrem. El benefici social és que posa a disposició de la comunitat nous mots, o mots modificats, per a pensar millor la realitat. És una creació sgnica: crea significant i significat. Un bon exemple el trobem en l'*Atlàntida* de Verdaguier, on el poeta inventa el neologisme «desésser»: el mot el trobem en

l'hemistiqui d'un hexàmetre, en un punt on el poeta no pot fer servir el verb «morir» perquè necessita una paraula plana i no aguda. Convé notar que aquest mot només pot ser construït en català (i potser en italià), però no en francès, ni en anglès ni en castellà (en francès i en anglès perquè la construcció és impossible, en castellà perquè «no sona»). És, doncs, un bon exemple de com l'herència de significants de què disposa una llengua condiciona les possibilitats de creació, i de com el poeta enriqueix la comunitat lingüística a què pertany.

Víctor Sunyol: L'únic real és el que l'artefacte crea per un moment. La literatura va més enllà de la filosofia i la precedeix.

Pep Paré: Avui la ideologia està en la consciència lingüística, no en el tema, oi?

Lluís Solà: El que jo he dit pot tenir molt poc a veure amb la meua poesia en concret. Si parlem de l'ofici, el problema és que només vivim de la traducció, i de la traducció a la pròpia llengua. Tot discurs ha de ser traduït, però la traducció perd coses (perquè en guanya d'altres): per això em costa parlar de la meua poesia, traduir-me... Un cop publicats, els meus poemes ja no són meus.

Víctor Sunyol: Quan saps que no pots escriure és quan tens ganes de dir. Quan arribes a la llengua com a negociació de l'expressió és quan tens ganes de parlar-ne.

Antoni Bosch: Hi ha poetes que estan fent narració i poca poesia. Aquest ofici, jugant primer amb els sons, amb les paraules, amb el real, tot aquest joc, no és tanmateix un pur jugar, perquè no totes les paraules són iguals. N'hi ha una de diferent, la paraula «paraula». Els poetes li donen una càrrega molt forta. La meua pregunta és: quin és l'ofici del poeta, aclarir la paraula o abordar la realitat? I el silenci, no forma també part de la poesia?

Víctor Sunyol: Sí, és clar, com el blanc en pintura i el silenci en música...

Lluís Solà: Les paraules són com els colors pel pintor o els sons per al músic. El *Hamlet*, posem per cas, és una construcció de paraules i de silencis...

David Jou: ...i en la lírica el silenci és molt important.

Dídac Ramírez: Divendres a la tarda tenir la sort d'escollir quatre poetes ha estat un plaer. A veure si ho entenc bé. Es parla de significat i de referent, i després del real; però des de Frege es distingeix entre referent i sentit. Un poema pot tenir sentit sense fer referència a res. Aquí entra el receptor. M'ha agradat molt el comentari d'en Solà: «ja no són meus»... Cada receptor fa seu el poema de forma diferent. El real em fa l'efecte que no hi fa falta del tot: el poema té vida per si mateix i el receptor se'l fa seu, igual que en pintura o música... Vaig molt desencaminat?

I una altra pregunta, per a en David Jou. M'interessa molt el doble vessant de ciència i poesia. En la seva tasca, com s'imbriquen l'una en l'altra? Com serveixen la ciència i la poesia l'una a l'altra?

David Jou: Qualsevol cosa pot servir d'inspiració poètica. Ara, la ciència ha contribuït a la poesia de moltes maneres. No solament proporciona temes, sinó que a més dóna un cert esperit d'estructuració –que de vegades pot ser útil i d'altres perillós. Pel que fa al servei que la poesia pot fer a la ciència, proporciona, per exemple, consciència lingüística, que permet entendre millor els canvis en la ciència. Així, per exemple, «ona» i «corpuscle» han canviat de significat a partir de la física quàntica: ja no són considerats coses en si, noïmens, sinó només fenòmens...

Lluís Solà: En relació a la qüestió del «ja no són meus»... És que l'anònim pot ser fins i tot voluntari, pot ser una forma de responsabilitat, un cert tipus de resposta...

Francesc Codina: Heu introduït una distinció important, la de sentit i referent. El poema és signe precisament perquè no és aplicable necessàriament a un sol referent que el pot haver originat, sinó a molts referents que estan en la vida dels receptors. La poesia deixa anar un artefacte que invita els receptors a donar significació a la realitat.

Pep Paré: El real és el poema, el que constitueix una realitat és l'artefacte fet.

Jordi Sales: Tres coses. Primer, felicitar-vos per la vostra reflexió

sobre l'ofici, i també per la gosadia: us atreviu a parlar més difícil que els filòsofs... El tema de l'ofici, *techné*, ja és el tema de l'*Ió*: s'ha de tenir ofici però s'ha de tenir més que això. Hi ha, en efecte, com un misteri de la creació (*póiesis*), que no es deixa explicar com a aplicació mecànica de regles pràctiques...

Segon, la qüestió de la finitud i la infinitud. Pensar els límits del dir humà, reflexió a què ens ha abocat la reflexió sobre la paraula poètica, ens situa entre el nihilisme (perquè no es pot dir res, no es pot parlar, fent servir només preposicions) i la teologia del verb. La qüestió és teològica: ens ho passem malament, sense Déu. La veritat és que no estem en la finitud: la saviesa humana consisteix a saber que estem sempre en la infinitud. Donada l'alternativa, hi ha aquí una aporètica a aclarir.

I tercer, la qüestió de l'aparèixer i el construir. Estem entre la realitat com a aparèixer i la realitat com a construcció. Per a pensar bé l'alternativa, potser cal atendre a la mineralogia. Cal reflexionar sobre els misteris del dodecaedre regular, que primer va ser construït però després es va saber que també cristal·litza, que també apareix o es dóna en la realitat. Tot passa com si nosaltres al dir féssim com Déu pare reproduint el verb.

Acabo. És evident que la reflexió sobre l'ofici de poeta ens posa en una gran densitat de reflexió filosòfica.

Pep Paré: També la glicerina pot cristal·litzar, com deia Eugeni d'Ors per explicar el verb. És una cosa amorfa però cristal·litza. Podem acabar amb això. Però malgrat això els déus van crear els homes per donar-los la mort, els molt «punyeteros». El que és bonic és aquest joc a banda i banda i, a partir d'aquí, l'aparició de nous contextos i nous sentits. Moltes gràcies.

*Acte de clausura: Dr. Dídac Ramírez, Sr. Enric Castellnou
i Sr. Just Palma.*

Vista general dels col·loquis.